

УДК 35.08:331.108

Зарубіжний досвід патріотичного виховання громадян та можливості його адаптації в Україні

О.Г. ДІДЕНКО

Національна академія державного управління при Президенті України,
м. Київ, Україна, E-mail: oleg.didenko08@rambler.ru

Авторське резюме

У статті запропоновано аналіз зарубіжного досвіду патріотичного виховання населення, досліджуються практичні підходи до формування патріотичної свідомості, обґрунтовуються можливості адаптації позитивного досвіду у вітчизняну практику. Робиться висновок про те, що в різних країнах світу (Білорусь, Казахстан, Грузія, Китай, США, Франція) органи державного управління здійснюють певні заходи, спрямовані на патріотичне виховання населення, хоча рівень патріотизму не завжди визначається наявністю державної програми або кількістю проведених патріотичних заходів.

Ключові слова: патріотизм, патріотичне виховання, патріотична свідомість, Батьківщина, Вітчизна, держава, нація, державне управління.

Foreign experience of patriotic education of citizens and possibility of its adaptation in Ukraine

O.G. DIDENKO

National academy for public administration under the President of Ukraine,
Kiev, Ukraine, E-mail: oleg.didenko08@rambler.ru

Abstract

The article analyses of foreign experience of patriotic education of the population, examines of practical approaches to formation of patriotic consciousness, justifies the possibilities of positive experience adaptation in domestic practice. The conclusion is that in many countries (Belarus, Kazakhstan, Georgia, China, the U.S., France) public administration bodies carries out certain measures to patriotic education of the population, although the level of patriotism is not always determined by the presence of appropriate state programs or number of some kinds of patriotic events.

Keywords: patriotism, patriotic education, patriotic consciousness, birthplace, the Motherland, the state and nation, public administration.

Постановка проблеми. Необхідність у патріотизмі особливо велика в сучасній Україні, яка знаходиться на крутому історичному переломі. Успішний хід реформ навряд чи можливий, якщо система виховання буде позбавлена духовно-етичних основ, особливо любові до своєї Вітчизни. Саме в умовах сучасного розвитку ідея патріотизму може і повинна стати тим стрижнем, навколо якого сформується високі, значущі відчуття, переконання, позиції, прагнення кожної людини, її готовність і здібність до активних дій для блага Вітчизни.

© О.Г. Діденко, 2014

Аналіз досліджень і публікацій. У сучасній науковій літературі в галузі знань «Державне управління» майже відсутні роботи, в яких аналізувалися б проблеми національно-патріотичного виховання. Певною мірою ці питання висвітлюються в роботах Ю. Кальниша, В. Трощинського, Т. Безверхої, але зарубіжний досвід національно-патріотичного виховання залишається поза увагою дослідників.

Метою дослідження є аналіз зарубіжного досвіду патріотичного виховання громадян.

Виклад основного матеріалу. В країнах ближнього і далекого зарубіжжя накопичений цікавий досвід патріотичного виховання. Зокрема, у Республіці Білорусь, після 1996 року, коли під час «Чорнобильського шляху» в Мінську тисячі молодих людей виступили проти політики президента О.Лукашенка, керівництво країни вирішило впритул зайнятися патріотичним вихованням молоді. Був випущений Президентський Декрет про молодь. А надалі створена молодіжна організація, яка стала опорою державної молодіжної політики в цілому, – БПСМ – Білоруський патріотичний союз молоді [7].

Діяльність молодіжних суспільних організацій регулюється Державним комітетом у справах молоді, сукупністю законів і норм, розпоряджень, указів і інструкцій, які регламентують діяльність організації, правами, які дозволяють організації реально брати участь в діяльності держави.

Національний склад Казахстану різноманітний. Згідно з результатами соціологічних досліджень Міністерства освіти і науки, з 2000 опитаних більше 15% казахів не вважають себе громадянами своєї країни, серед представників інших національностей показник досягає більше 30%. 2006 р. прийнята Державна програма патріотичного виховання громадян Республіки Казахстан на 2006-2008 рр. Згодом термін її дії був продовжений, спочатку до 2010 р., потім – до 2015 р. [6].

Основними принципами патріотичного виховання казахстанської молоді є:

- принцип системно організованого підходу, який передбачає скоординовану, цілеспрямовану роботу всіх молодіжних об'єднань республіки з патріотичного виховання один з одним;

- принцип адресного підходу у формуванні патріотизму, що передбачає використання специфічних форм і методів патріотичної роботи з урахуванням особливостей діяльності тієї чи іншої групи молоді;

- принцип врахування історичного досвіду минулих поколінь, що культивує почуття гордості за своїх легендар-

них предків, національні традиції у побуті та внутрішньосімейних стосунках, навчанні та підходах до творчої праці;

- принцип врахування регіональних умов у вихованні патріотичних ідей і цінностей і так далі.

Основним об'єктом патріотичного виховання є сама ж молодь Казахстану, серед якої закладаються основи морального, духовного, культурного, фізичного та іншого розвитку особистості. Механізми патріотичного виховання казахстанців спрямовані, перш за все і більше всього, на створення умов для подальшого національного відродження Казахстану як країни, яка динамічно розвивається, що претендує на входження в список 50 найбільш розвинених країн світу. За темпами розвитку економіки Казахстан протягом останніх 10 років входить у чільну трійку країн світу з щорічним зростанням ВВП на 8 % (після Катару та Китаю) [4].

Складовою частиною патріотичного виховання казахстанської молоді є військово-патріотичне виховання, спрямоване на формування готовності до військової служби як особливого виду державної служби. Молодіжні організації з особливою активністю повинні працювати і в цьому напрямку. Військово-патріотичне виховання казахстанської молоді в основному йде через уроки НВП в загальноосвітніх школах і ПТШ, діяльність «афганських» організацій та існуючі військові кафедри при ряді вищих навчальних закладів країни. А останнім часом активізували свою діяльність і дворові клуби, де тон патріотичної роботи задають колишні воїни – інтернаціоналісти, відставні солдати і офіцери частин ВДВ, морської піхоти.

Як зазначається в низці документів, в умовах наростаючої загрози міжнародного тероризму, псевдорелігійного екстремізму патріотичне виховання молодих людей має визначатися виключно національними інтересами Казахстану та сприяти їх активній участі в гарантуванні її безпеки від зовнішніх і внутрішніх загроз, викликів і посягань.

Мета патріотичного виховання, яку повинні переслідувати молодіжні орга-

нізації Казахстану – розвиток серед молодих людей високої соціальної активності, громадянської відповідальності, високої духовності, становлення громадян, що володіють позитивними ціннісними орієнтаціями, здатними проявити їх у творчому процесі в інтересах незалежного Казахстану.

У Казахстані однією з перших на пострадянському просторі реалізується і небачена раніше державна (нині – галузева) програма «Культурна спадщина», тобто керівництво країни усвідомило, що насамперед необхідно терміново відроджувати національну культуру як базовий фактор відродження нації, причому – на системній та комплексній основі. Президент Казахстану Н.А. Назарбаєв підкреслює, що «програма «Культурна спадщина» – одна з опор нашої державності» [4].

Зміст нової ідеології Республіки Казахстан добре ілюструє цитата з навчально-методичного посібника «Патріотичне виховання громадян на досвіді молодіжних організацій» (2011 р.):

«Дотримуючись пасіонарної теорії Л.Гумільова і зіставляючи її з тим, що відбувається сьогодні в нашій країні, ми сміливо і впевнено можемо заявляти, що Нурсултан Назарбаєв і народ Казахстану однозначно наповнені пасіонарною енергією. Говорячи гумільовською науковою термінологією, у Казахстані стався сильний пасіонарний поштовх з наступним різким підйомом енергії сотень тисяч і мільйонів людей, мобілізованих на побудову найсильнішої і шанованої держави у світі. Казахи, переживши «прихований і явний» пасіонарний підйом в XVI-XVIII століттях в особі таких видатних пасіонарних особистостей – ханів, як Касим, Єсимов, Жангир, Тауке, Абилай в наступні два століття поступово перейшли в акматичну стадію розвитку, поставивши на чолі народу хана Кене, батира Амангельди, алаських діячів на чолі з Аліханом Бокейханом, видатних героїв Великої Вітчизняної війни, афганської епопеї. Саме заслуга казахського етносу в руйнуванні Російської імперії в ході національно-визвольного руху 1916 року і соціалістичного табору,

Радянського Союзу під час грудневих подій 1986 року. За 70 років стати приводом для руйнування двох найбільших імперій світу під силу тільки особливим етносам. А сьогодні Казахстан, ведений пасіонарієм нового та вищого порядку, зарядженого «прагненням до ідеалу перемоги» і навіть «жертвовності», Нурсултаном Абишевичем Назарбаєвим кинувся вгору, впритул наблизившись до піка пасіонарного розвитку, до середини життя етносу.

Ця подія сталася майже через шість століть після створення Казахського ханства та початку формування казахського етносу. Якщо, за Гумільовим, народи живуть близько 1200-1500 років, то неважко вирахувати, що надактивний Казахстан на чолі з головним пасіонарієм Н. А. Назарбаєвим впритул підійшов до піка розвитку етносу» [4]. Це – ілюстрація того, яким чином і на яких засадах може відбуватися формування державно-національної ідеології.

Програма патріотичного виховання здійснюється шляхом проведення послідовних заходів.

Вводяться церемоніальні процедури в робітничих і навчальних організаціях, виховуючи пошану до державних символів.

У шкільній програмі присутній учбовий предмет «Громадянознавство». Проводиться пропаганда здорового способу життя, статеве виховання, супроводжувані екскурсіями в наркодиспансери і пенітенціарні установи як превентивні наочні дії, відвідини будинків немовлят, інтернатів для дітей-сиріт з метою усвідомлення ролі сім'ї в житті людини.

Військово-патріотичне виховання проводиться через розвиток військово-прикладних видів спорту, тематичні зустрічі у військових частинах і з ветеранами війни, екскурсії по музеях бойової слави.

Проводиться робота з посилення патріотичної і гуманістичної спрямованості засобів масової інформації при висвітленні подій і явищ суспільного життя. Мінімум 30 відсотків ефіру центральних і регіональних ЗМІ планується присвячувати патріотичній тематиці.

У патріотичному вихованні задіюється і «конфесійний ресурс». Так, планується привернути традиційні для республіки конфесії до формування у громадян потреби служіння Батьківщині і її захисту як вищого духовного обов'язку.

Державною програмою з патріотичного виховання передбачається також вироблення єдиного алгоритму проведення державних свят. Для підвищення соціальної ефективності заходів пропонується вдосконалити типові сценарії проведення державних свят: Дня Республіки, Дня незалежності, Дня Конституції, Дня єдності народів Казахстану і інших.

Дійовим суб'єктом патріотичного виховання є молодіжні організації Казахстану. Найбільшу активність у республіканському масштабі проявили «бренд» і особа молодіжного неурядового сектора, такі громадські об'єднання, як: МК «Жас Отан» при НДП «Нур Отан», Конгрес молоді Казахстану (КМК), Альянс студентів Казахстану (АСК), Загони «Жасил ів», Союз сільської молоді Казахстану, «Жас киран» і так далі. Саме через ці організації, в основному, активно розвивається патріотична робота серед молоді країни. Саме вони мобілізують молодих людей на шлях формування щирої любові до своєї батьківщини і народу. Саме під егідою цих об'єднань молодь Казахстану, за словами казахстанців, «перетворюється на потужний і монолітний рух, основною метою якого є гаряче та беззавітне служіння своїй Батьківщині, участь у подальшій розбудові могутньої і незалежної держави» [5].

У Грузії патріотичне виховання молоді відбувається в основному в контексті військово-патріотичного. Активізувався даний процес після того, як Президент Грузії М. Саакашвілі задався метою збільшити кількість військово-службовців запасу. З метою підготовки резервістів була запущена програма «Патріот», що передбачає двотижневі збори підлітків і молоді у військово-польових таборах, з проведенням на них занять по фізичній, початковій вій-

ськовій підготовці, національно-патріотичному вихованню. У 7 військово-польових таборах пройшли підготовку близько 30 000 молодих людей. Фахівці відзначають, що програма має явно мілітаристський ухил і в основі її ідеології лежить орієнтація на Захід [2].

Республіка Узбекистан також здійснює комплекс заходів у напрямі патріотичного виховання. На рівні держзамовлення поштовою для розвитку патріотичного виховання стала Директива Д-18, прийнята Міністерством Оборони республіки, яка припускала створення нових і реанімацію раніше існуючих військово-патріотичних клубів при об'єднанні в середніх школах, ліцей, сільській місцевості і вузах. Також почали функціонувати військово-спортивні оздоровчі табори. Згідно з статистикою, в період з 2000 по 2004 роки було створено більше 100 військово-патріотичних клубів, в яких щорічно проходили допризовну підготовку більше 2 500 чоловік.

Часто патріотичне виховання здійснюється волонтерськими групами добровольців. Яскравим прикладом стала діяльність «Об'єднання воїнів-ветеранів інтернаціоналістів Узбекистану», які за допомогою власної ініціативи створили кадетські корпуси і військово-спортивні класи в школах з поглибленим вивченням військової справи. Ініціатива, підтримана Урядом Узбекистану, курирується державою в особі Міноборони, Комітету з охорони державних кордонів, Службою національної безпеки і Прокуратурою Узбекистану [7].

Цікавий досвід організації патріотичного виховання накопичений у США – країні, для населення якої громадянська ідентифікація є однією з домінуючих. Опитування громадської думки, що постійно проводяться в США, показують, що приблизно три чверті американців відчувають гордість за свою країну. Приблизно половина американських сімей прикрашає свій будинок національним прапором, 15–20% водіїв встановлюють американський прапорець на машині. Дев'ять з десяти американців відчувають гордість, коли звучить

мелодія гімну країни (за інформацією Washington ProFile). При цьому визначеної державної програми по вихованню патріотизму в США немає [9].

Для формування патріотичної свідомості громадян використовуються відлагоджені механізми публічного управління. Значну роль тут виконують:

- Інститути громадянського суспільства. Відчуття патріотизму, гордості за свою країну виховується в США з найранішого віку – батьками, школами, університетами, всіма осередками суспільства.

- Активна пропаганда державних символів через ЗМІ. Більшість американців знає і співає гімн країни на урочистих заходах. Наявність американського прапора в усіх установах і багатьох приватних будинках є для них нормою життя. Вироби з національною символікою користуються величезною популярністю серед населення країни.

Найвпливовіші суб'єкти патріотичного виховання: організації скаутизму: бойскаути Америки, які налічують близько 3,8 млн. членів; відділення Всесвітньої асоціації дівчат-провідників і дівчат-скаутів (World Association of Girl Guides and Girl Scouts); молодіжні організації: «Молода Америка»; «Молоді американці за свободу» [10].

Для підйому патріотизму, у тому числі і в молодіжному середовищі, найбільша в Штатах компанія-постачальник державних прапорів і флагштоків вирішила безкоштовно висилати поштою зоряно-смугастий прапори розміром 1х1,5 метра всім охочим. 11 вересня святкується День патріота Америки.

Оригінальним чином здійснюється патріотичне виховання громадян в Японії. У 1947 р. після поразки Японії в Другій світовій війні прийнято «Фундаментальний закон про освіту». У ньому ретельно уникається будь-яка згадка про патріотизм. У 2002 р. Урядом Японії розроблено навчальний план, в якому виховання «почуття любові до своєї країни» визначається як основна мета шестирічної програми навчання в середній школі [5].

У 2003 р. Постановою Уряду «Про свободу слова і патріотизм в Японії» була введена система оцінки патріотизму в школах. Всім школярам, починаючи з 11 років, передбачалося виставляти оцінки «за патріотизм», а також включити їх у таблиць про успішність. Дане нововведення викликало гостру критику з боку громадськості оскільки «патріотизм учнів оцінити неможливо».

2006 р. Нижньою палатою парламенту Японії був прийнятий пакет законопроектів, ключовим елементом якого був перегляд «Фундаментального закону про освіту». В новому законі про освіту вчителям ставиться в обов'язок мати самим і передавати учням молодших класів «почуття патріотизму і національної гідності». Прем'єр-міністр Японії Синдзо Абе тоді заявив: «Нашою метою є переглянути цей закон так, щоб почати виховувати молодих амбітних людей, які з гідністю будуватимуть свою країну».

Частина політичної еліти країни, духовні діячі, а також асоціація японських учителів відреагували негативно. У їх аргументах указувалася можливість політизації освіти, а також чергового погіршення відносин з Китаєм і Південною Кореєю. Наприклад, стверджувалося, що термінологія, що вживається в законопроекті, така як «любов до країни і до батьківщини», може у багатьох викликати асоціації з націоналістичною ідеологією часів Другої світової війни. Попри це в даний час закон є діючим.

Велику увагу патріотичному вихованню приділяють органи державної влади Китайської Народної Республіки. Останнім часом збільшилася кількість патріотичних матеріалів в ЗМІ, Інтернеті, в партійних виданнях все частіше стали з'являтися звернення до молоді патріотичної спрямованості. Помітна діяльність у цьому напрямі Комуністичної партії Китаю, Комуністичного союзу молоді Китаю (КСМК) – зокрема, КСМК є ядром Всекитайської федерації молоді (ВФМ), Федерації молодіжних організацій країни.

В результаті серед молоді все більш популярною стає точка зору про те, що

західна демократія суперечить китайським духовним цінностям і що для Китаю основним завданням в даний час є фізичне виживання народу, проведення економічних реформ, а не свобода вираження думок. Китайська молодь стала виявляти значну цікавість до становлення Китаю як великої держави. Також популяризація вступу в КПК молоді пояснюється тим, що членство в ній створює їм переваги під час влаштування на роботу [3].

Парадигма патріотичного виховання Китаю будується на принципі: «Не забудемо, не пробачимо національного приниження». На початку минулого століття «європейські дияволи» над входом в Британські Публічні сади в Шанхаї встановили табличку «Собакам і китайцям вхід заборонено». Сьогодні ця національна реліквія урочисто виставлена в центрі міста, будучи живим свідком того, що Китай постійно принижують, бажають образити. А це не забувається і не прощається. 18 вересня 1931 року японська армія почала окупацію Північного Сходу Китаю, і ця дата увійшла в календар як «День національного приниження». І сьогодні, через багато років, в цей день демонстранти по всьому Китаю йдуть з гаслами: «Собаки!», «Не забудемо національне приниження!», «Бий японців, бий!» [8]. Також у Китаї залучення до ідей патріотизму здійснюється за допомогою відвідування безкоштовних музеїв, кількість яких, як повідомив заступник голови Державного управління по охороні культурної спадщини КНР Чжан Бай, в 2009 році складала 1400. Ця діяльність патронується державою і проводиться за сприяння Відділу пропаганди ЦК КПК, Міністерства фінансів, Міністерства культури і Держуправління з охорони культурної спадщини КНР.

В Європі через історичні причини в більшості країн використовується метод ненав'язливого патріотичного виховання. Наприклад, у школах проводять всілякі історичні конкурси, виходячи з позиції, що історія і патріотизм нерозривно зв'язані між собою. У деяких країнах існують державні програми захисту

державної мови, культури. Наприклад, у Франції є державна програма по захисту національного кінематографу [5].

У Німеччині, окрім військової, існує ще декілька видів служби Вітчизні, регульованих державою. Найбільш популярні такі програми, як «соціальний добровільний рік» і «екологічний добровільний рік». Дані програми припускають участь випускників шкіл у соціальних або екологічних (відповідно) заходах протягом року; при цьому за свою участь добровольці одержують заробітну платню. Після «соціального року» молодь також має деякі пільги під час вступу до ВНЗ. Вважається, що участь в даних програмах допомагає молодим людям успішно соціалізуватися і, залучаючись до соціальних проблем суспільства, виробляти у себе почуття громадянської відповідальності і патріотизму.

Ще одним варіантом є альтернативна цивільна служба (цивільдінст), на яку у ФРН йде більше хлопців призовного віку, ніж на військову (150 тисяч осіб). Як правило, місцем проходження служби є соціальна сфера, охорона здоров'я або екологія. Цивільдінст триває на 2 місяці довше за військову службу, тобто 12 місяців [2].

Важливе значення для реалізації програм патріотичного виховання має створення освітньо-виховного простору. Звернувшись до зарубіжного досвіду в цій сфері, така практика існує в низці країн. У США це American Studies, в Канаді – Canadian Studies, в арабських країнах – Arabian Studies і т.п. Причому навчальні центри з такими програмами створюються і за кордоном для просування патріотичних (етичних, культурних, інтелектуальних цінностей) своєї країни за її межі. Наприклад, ресурсні центри American Studies виникли за останні роки в Білорусі і на Україні, а Arabian Studies в багатьох регіонах світу хоча б частково населених мусульманами.

От як визначає свою місію «Програма вивчення Америки» Університету Південної Каліфорнії: «Захід ХХІ століття, на відміну від Заходу міфів і ми-

нулого, управлятиметься не тими, хто швидше вихоплює зброю або здатний контролювати водні ресурси, а тими, хто краще за інших зуміє слухати і розуміти багату суміш мов, ритуалів і історій, які і є Заходом і Сполученими Штатами як щось ціле» [1].

Висновок. Таким чином, проведений аналіз дозволяє зробити висновок, що в різних країнах світу органи державного управління здійснюють певні заходи, спрямовані на патріотичне виховання населення, хоча рівень патріотизму не завжди визначається наявністю державної програми (США) або кількістю проведених патріотичних заходів (європейські країни). Цей аналіз дає підстави задатися низкою питань. Саме, мабуть, правильне і важливе визначення патріотизму – це «любов-відповідальність». Таке розуміння патріотизму дозволяє провести чітку грань між «фанатством» усіх мастей і тим, що по-справжньому потрібне будь-якому народу і його державі. Абсолютно ясно, що якщо громадяни відповідально не відноситимуться до своєї країни – у цієї країни не буде майбутнього. Можна скільки завгодно гордитися героями минувшини: оповід-

ями про Котигорошка і перемогу над монголо-татарами. Все це має сенс до тих пір, поки громадяни розуміють, що повинне працювати для збереження і зростання. Для себе самих і своїх нащадків. Якщо немає усвідомлення своєї відповідальності, то інакше, як «квасним» такий патріотизм і не назвеш. Питання про патріотизм не викликає здивування у тих, хто розуміє, що він сам – частина своєї країни і свого народу.

Напевно, українцям не вистачає самої крихти – бажання працювати для цього. Не винитимемо тих, хто, переживши перебудову і хаос дев'яностих, просто втратив віру і інтерес. Це трагедія нашого народу. Але якщо ми хочемо жити і далі – ми просто зобов'язані подумати про зростаючі покоління. Перш ніж принцип «добре людям – добре країні» стане дійсно працюючим, Країна повинна стати місцем, в якому це працюватиме. Для цього ще багато чого не вистачає. Найголовніше – не вистачає забезпеченості людей. А для цього потрібно трудитися. І, можливо, ще не одному поколінню. І не для себе або, точніше, не лише, – але і для своїх дітей. Для своєї країни.

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ:

1. Барилко Є.О. Виховання патріотизму в американських школярів у позашкільній діяльності / Є.О. Барилко, С.М. Барилко. – Режим доступу: <http://dspace.snu.edu.ua:8080/jspui/bitstream/123456789/2820/1/BareBarC.pdf>
2. Законодательные перспективы молодежного патриотического воспитания: – Режим доступа: http://www.nirsi.ru/NewGeneration/n104/Patr_vosp_mol.pdf/
3. Идеино-нравственное и патриотическое воспитание военнослужащих в вооруженных силах Китая: Режим доступа: <http://articlekz.com/node/3950>
4. Кабульдинов З. Е. Патриотическое воспитание граждан на опыте молодежных организаций. Учебно-методическое пособие / З.Е. Кабульдинов. – Астана, 2011. – 210 с.
5. Мировая история военно-патриотического воспитания. – Режим доступа: <http://www.dosaaf.ru/press-center/blog/79-2011-10-17-14-14-33>
6. О Государственной программе патриотического воспитания граждан Республики Казахстан на 2006–2008 годы. – Режим доступа: <http://adilet.zan.kz/rus/docs/U060000200>
7. Перспективы патриотического воспитания. – Режим доступа: <http://www.nirsi.ru/104>
8. «Собакам и китайцам вход воспрещен» или Патриотическое воспитание по-китайски. – Режим доступа: <http://debosh.net/blog/8331.html>
9. Patriotic Education in the US Schools: Scient. Confer., September, 26–28, 2004. – Washington. – Access mode: <http://www.patriotic-education.org/patrioticlinks/>
10. US Patriotic Organizations // <http://www.americanpatriotweb.com/patriotic-organisations.htm/>

REFERENCES:

1. Barylko Ye.O. Vychovannia patriotyzmu v amerykanskykh shkoliariv u pozashkilnii diialnosti (Parenting Patriotism in American students in extracurricular activities). Mode of access:

- <http://dspace.snu.edu.ua:8080/jspui/bitstream/123456789/2820/1/BareBarC.pdf>
2. Zakonodatelnyie perspektivy molodezhnogo patrioticheskogo vospitaniya (Legislative prospects for youth patriotic education). Mode of access: [http://www.nirsi.ru/NewGeneration / n104/Patr_vosp_mol.pdf](http://www.nirsi.ru/NewGeneration/n104/Patr_vosp_mol.pdf)
 3. Ideyno-nravstvennoe i patrioticheskoe vospitanie voennosluzhaschih v vooruzhennyih silah Kitaya (Ideological and moral and patriotic education of servicemen in the armed forces of China). Mode of access: <http://articlekz.com/node/3950>
 4. *Kabuldinov Z. E.* Patrioticheskoe vospitanie grazhdan na opyte molodezhnyih organizatsiy (The patriotic education of citizens on the experiences of youth organizations Study guide). Astana, 2011. 210 p.
 5. Mirovaya istoriya voenno-patrioticheskogo vospitaniya (History of the world military-patriotic education). Mode of access: <http://www.dosaaf.ru/press-center/blog/79-2011-10-17-14-14-33>
 6. O Gosudarstvennoy programme patrioticheskogo vospitaniya grazhdan Respubliki Kazakhstan na 2006–2008 godyi (On the State program of patriotic education of citizens of the Republic of Kazakhstan for 2006-2008). Mode of access: http://adilet.zan.kz/rus/docs/U060000200_
 7. Perspektivy patrioticheskogo vospitaniya (Prospects for patriotic education). Mode of access: <http://www.nirsi.ru/104>
 8. «Sobakam i kitaytsam vkhod vospreschen» ili patrioticheskoe vospitanie po-kitayski (“Dogs and Chinese Trespassing” or patriotic education in Chinese). Mode of access: <http://debosh.net/blog/8331.html>
 9. Patriotic Education in the US Schools: Scient. Confer., September, 26–28, 2004. – Washington. – Access mode: <http://www.patriotic-education.org/patrioticlinks/>
 10. US Patriotic Organizations // <http://www.americanpatriotweb.com/patriotic-organizations.htm>

Діденко Олег Григорович – аспірант

Національна академія державного управління при Президентові України

Адреса: 03057, м. Київ, вул. Ежена Пот'є, 20

E-mail: oleg.didenko08@rambler.ru

Didenko Oleg Grygorovych – postgraduate

National academy for public administration under the President of Ukraine

Address: 20, Ezhen Potie St., Kyiv, 03057

E-mail: oleg.didenko08@rambler.ru